

بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس گروه معارف اسلامی مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول

مهدی فرجی پاک¹
غلامرضا اصلانی²
عبدالمجید مقامی³

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول پرداخته است. **روش:** این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در مقطع کارشناسی دانشکده‌های علوم انسانی، فنی - مهندسی و پرستاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول در نیمسال دوم سال تحصیلی 94-95 به تعداد 6262 نفر بودند که با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای نسبتی، تعداد 395 نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند و ارزیابی دانشجویان از وضعیت گروه معارف اسلامی در خصوص رعایت هر یک از مؤلفه‌های درون‌سازمانی (شامل چارچوب و محتوای برنامه درسی، اجرای برنامه درسی و مدیریت برنامه درسی) بررسی شد. **یافته‌ها:** دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در زمینه عوامل «چارچوب و محتوای برنامه درسی»، مطلوب (بالاتر از حد متوسط)، در زمینه «اجرای برنامه درسی»، مطلوب (در حد متوسط) و در زمینه عامل «مدیریت برنامه درسی»، نامطلوب (پایین تر از حد متوسط) و در مجموع، گروه معارف اسلامی این واحد را بر اساس «کل عوامل درون‌سازمانی» نامطلوب ارزیابی کردند. **نتیجه‌گیری:** لازم است گروه معارف اسلامی واحد دزفول با استفاده از راهکارهای مناسب (مانند استفاده از اساتید هیئت علمی، جلسات هم‌اندیشی، کادر مدیریت قوی و ...)، توانمندی این گروه را افزایش دهد.

واژگان کلیدی: گروه معارف اسلامی، ارزیابی، برنامه درسی، چارچوب و محتوا، مدیریت.

دریافت مقاله: 96/02/01؛ تصویب نهایی: 96/07/23.

1. دکتری تخصصی الهیات و معارف اسلامی، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول (نویسنده مسئول) / نشانی: دزفول، کوی آزادگان، بلوار دانشگاه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول نمابر: 06142261733 / Email: farajipak@gmail.com
2. دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی، استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول. دزفول، ایران.
3. دکتری تخصصی فقه و حقوق اسلامی، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، دزفول، ایران.

الف) مقدمه

دانشگاهها منبع الهامبخش و عامل اصلی رشد و پیشرفت هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند. این سازمانهای اجتماعی در عصری که پایه و بنیان آن بر خردورزی و جهل‌ستیزی قرار دارد، نقش یگانه‌ای در تحقق آرمانهای بشری همچون: حاکمیت عقل‌گرایی، صلح، عدالت و اخلاق ایفا می‌کنند (آراسته و همکاران، 1390: 101-87). از این رو، دروس عمومی دانشگاهی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در بحث تعلیم و تربیت دانشجویان بر عهده دارند و احیاناً اگر این دروس تضعیف شوند، خسارات جبران‌ناپذیری به نظام آموزشی دانشگاه وارد می‌شود؛ به این صورت که اگر دانشجو بدون زیرسازی‌های لازم که توسط دروس عمومی شکل می‌گیرد، وارد محیط اجتماع و فعالیت شود، آمادگی همه نوع تهاجم‌پذیری و پذیرش هر نوع اندیشه به اصطلاح از خود بیگانه را خواهد داشت. در این صورت، اصالتها، باورها و به طور خلاصه، اعتماد به نفس نسبت به کشور، مردم، ارزشها و باورها را از دست خواهد داد (توفیقی، 1381). از این رو، دانشگاهها در کنار توسعه امر آموزش و پژوهش، به ویژه در قبال رشد شخصیت معنوی و اخلاقی دانشجویان نیز مسئول می‌باشند. این مسئولیت مهم؛ یعنی آموزش دینی و اخلاقی نسل دانشگاهی، در فضای فرهنگی امروز جهان و با توجه به رشد جریانهای متنوع ضد اخلاقی و ارزش‌ستیز غربی از اهمیت زیادی برخوردار است. (اعضای هیئت علمی معارف، 1380)

در راستای پاسخگویی به این مهم، بر اساس مصوبه 282 جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی مورخ 1376/6/30، دروس عمومی معارف اسلامی شامل مبانی نظری اسلام، اخلاق اسلامی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، تاریخ اسلام و متون اسلامی (و تاریخ فرهنگ و تمدن ایران و اسلام)، در زمره برنامه‌های درسی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی قرار گرفت (متقی‌زاده، 1381). مأموریت و کارکرد اصلی این دروس، تربیت نیروهای انسانی متعهدی که از تفکر مذهبی و ایمان دینی برخوردار بوده و شناخت مناسبی نسبت به مسائل دینی، ارزشهای اسلامی و الگوهای رفتاری مرتبط داشته باشند، عنوان شد (بوسنی لوبه، 1386). البته تحقق این امر، از یک سو مستلزم آن است که شرایطی در دانشگاهها و محیطهای آموزشی حاکم شود که علوم انسانی و اسلامی از جاذبه‌های بیشتری برخوردار شوند؛ زیرا این امر در تقویت بُعد معنوی دانشجویان نقش بسزایی دارد (شفیع پور مطلق و خدادادی، 1389). از سوی دیگر، دروس مذکور باید قادر به پاسخگویی چالشهای عصر حاضر باشند و پاسخهای قوی به پرسشهای موجود ارائه کنند و ضمن اینکه پایه‌های اعتقادی جوانان را تقویت می‌کنند، این آمادگی را به وجود آورند تا رویکردی به مسائل جدید و نوظهور امروز که برای جامعه مطرح است، داشته باشند. (شرفی، 1381)

در این راستا، کیفیت آموزش و عوامل مؤثر در اثربخشی دروس باید به صورت مستمر، بررسی شود. توجه به کیفیت آموزشی، مهم‌ترین اصل پیش روی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (خالقی، 1386) و در زمره سیاستهای محوری این نهاد به شمار می‌رود. در این مسیر، شناسایی عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر

25 **◆** بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

اثربخشی برنامه‌های درسی و آموزشی دانشگاهی و ارزیابی مداوم کیفیت آنها، اهمیت بسیاری بالایی دارد؛ زیرا برنامه‌های درسی، آیینه تمام‌نمای میزان پیشرفت و انعکاسی از پاسخگو بودن دانشگاهها به نیازهای در حال تغییر جامعه‌اند. با توجه به نوآوری‌ها و تغییرات شگرفی که در عرصه‌های گوناگون در حال وقوع است، رسالت مستندسازی یافته‌ها و نشر و ترویج آنها در قالب برنامه‌های درسی سازمان‌یافته و مدون، به عهده دانشگاههاست (فتحی و اجارگاه و همکاران، 1386: 1-25). مسلماً چنانچه دانشگاهها بخواهند به طور مطلوب مأموریت‌های خود را انجام دهند، لازم است اطمینان‌ذی‌نفعان خود (جامعه، اعضای هیئت علمی، دانشجویان، دولت و غیره) را درباره این موضوع که کوششهای دانشگاهی از کیفیت لازم برخوردار است، جلب کرده، از سازوکارهای لازم برای بهبود کیفیت استفاده کنند (بازرگان و همکاران، 1386). در مجموع، توجه به این نکته حائز اهمیت است که دانشگاهها به عنوان سازمانهای ارائه‌دهنده خدمات آموزشی در عالی‌ترین سطح، پذیرای گروههای مختلف دانشجویان‌اند و جلب رضایت آنان می‌تواند زمینه‌ساز تحقق اهداف نظام آموزشی و تعالی آموزش عالی شود (طباطبایی‌نسب و همکاران، 1392). در این خصوص، شناسایی عواملی که از دیدگاه دانشجویان می‌توانند در افزایش کارایی و اثربخشی دروس عمومی معارف اسلامی تأثیرگذار باشند، اطلاعات ذی‌قیمتی را به برنامه‌ریزان درسی و اهالی فن در این حوزه ارائه می‌دهد و بالطبع زمینه دستیابی حداکثری به اهداف این دروس و در نتیجه، افزایش کیفیت آموزشی را فراهم می‌کند. لذا در مطالعه حاضر قصد بر این است تا عوامل مؤثر بر اثربخشی این دروس، شناسایی شود.

بدین منظور، برای تبیین و تدوین چارچوبی دقیق‌تر برای بررسی این عوامل، آنها را در قالب مؤلفه‌های درون‌سازمانی، مطرح و بررسی کردیم. بنابر آنچه گفته شد، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که وضعیت گروه معارف دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول به لحاظ شاخصهای تأثیرگذار بر اثربخشی (بر اساس چارچوب تدوین شده) چگونه است؟

(ب) پیشینه تحقیق

در زمینه بررسی عوامل مؤثر در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، تحقیقات چندی انجام شده که بیشتر آنها تنها رویکرد کمی داشته و به ویژه در آنها تنها از ابزار پرسشنامه، آن هم به قصد نگرش‌سنجی استفاده شده است. بنابر این، انجام پژوهشی که هم به صورت جامع ابعاد مختلف موضوع را بررسی کند و هم دارای روش‌شناسی جامع باشد، به دلیل اهمیت موضوع، ضرورت دوچندان می‌یابد. در ادامه به اجمال به نتایج پژوهشهای مذکور اشاره می‌شود.

لیاقت‌دار و همکاران (1388) در تحقیق خود به بررسی میزان رضایت دانشجویان از دروس معارف اسلامی پرداخته، نشان دادند که میزان رضایت دانشجویان از محتوای کتب معارف اسلامی کمتر از حد

متوسط است. در عین حال، دانشجویان نسبت به ضرورت وجودی دروس مذکور، رضایت بیش از متوسط دارند. بر مبنای این یافته‌ها، پژوهشگران مذکور معتقدند محتوای دروس معارف اسلامی باید زیر نظر کمیته تخصصی متشکل از برنامه‌ریزان درسی، جامعه‌شناسان آموزش و پرورش، تکنولوژیست‌های آموزشی و اساتید مجرب معارف نگاشته شده و ضمن ساده و روان بودن، باید با نیازهای زندگی روزمره دانشجویان و مسائل اجتماعی آنها مرتبط باشد. پژوهش فروغی/ابری و همکاران (1387) نیز مؤید تأثیر قابل ملاحظه عواملی همچون: صلاحیت علمی اساتید معارف، همخوانی برنامه‌های درسی با نیازهای واقعی دانشجویان، وجود تجهیزات آموزشی کافی، استفاده از کادر اداری مجرب و متخصص بر کیفیت آموزشی رشته‌های علوم قرآنی است.

پژوهش مجیدی و فاتحی (1386) بیانگر آن است که اگرچه نگرش دانشجویان نسبت به غنای علمی و استدلال منطقی محتوای دروس معارف اسلامی در حد مناسب قرار دارد، ولی دروس مذکور از نظر سایر شاخصها در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. به عبارت دیگر؛ دروس معارف اسلامی در زمینه‌هایی همچون: هدایت فکری و اعتقادی دانشجویان، استفاده از ادبیات جذاب و باورآفرین، تقویت مهارت‌های فکری و عملی دانشجویان و رفع نیازهای دانشی و بینشی آنان، ویژگی‌های مناسبی ندارند. با استناد به این نتایج، پژوهشگران مذکور بر تقویت ابعاد عاطفی و رفتاری واحدهای درسی معارف اسلامی تأکید می‌کنند تا این دروس بتوانند در حوزه رشد اخلاقی دانشجویان و پاسخگویی به نیازهای هویت‌یابی و کسب شیوه‌های عملی زیست دینی آنان مؤثر واقع شوند.

کاشانی (1384) با تأکید بر پیشینه فرهنگی و دینی جامعه ایران و جایگاه و اهمیتی که آموزش و پژوهش در تفکر اسلامی دارد، معتقد است حاکمیت علم و تعهد در دانشگاه‌ها نیازمند وجود فضای مناسب فرهنگی و اخلاقی است. در یک ارزیابی منصفانه از نظام آموزش عالی ایران می‌توان بر عدم موفقیت آن را در ارائه الگوی موفق اندیشه و عمل دینی در محیط‌های دانشگاهی تأکید کرد. پویازاده و شعیری (1383) هم در تحقیق خود به طور مستند نشان دادند که دانشجویان رشته الهیات و معارف اسلامی دارای نگرش منفی نسبت به رشته خود بوده و عواملی مثل منابع و متون درسی، شیوه‌های تدریس اساتید و جو و قوانین حاکم بر دانشکده، بیشترین نقش را در ایجاد این نگرش منفی دارند. یافته‌های تحقیق یوسفی لویه (1380) نیز نشان می‌دهد که اگرچه دانشجویان وجود دروس معارف اسلامی را در برنامه‌های درسی دانشگاه ضروری تشخیص می‌دهند، ولی در عین حال معتقدند که دروس یادشده با موانع و مشکلات جدی همچون: ضعف علمی و رفتاری اساتید، محتوای نامناسب کتب، استفاده از روشهای تدریس ناکارآمد، کمبود منابع علمی و به روز نبودن آنها، محدودیت امکانات کتابخانه‌ای و... مواجه‌اند. به علاوه، این پژوهش نشان می‌دهد که میان نظرات دانشجویان و اساتید دروس گروه معارف اسلامی در زمینه مشکلات این دروس تفاوت‌های زیادی وجود دارد.

27 بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

نتایج تحقیق آقاچانی و فرزند وحی (1380) نشان می‌دهد که سرفصل دروس گروه معارف اسلامی باید با مسائل سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه، که نیاز جوانان در جهان امروز است، مطابقت داشته باشد. در عین حال، اساتید دروس معارف اسلامی باید به جای ارائه یک‌طرفه تدریس، از روشهای فعال و مبتنی بر پرسش و پاسخ استفاده کرده و ضمن افزایش دانش و اطلاعات علمی، به رشد روابط عاطفی خود با دانشجویان توجه جدی داشته باشند. پژوهش حسین‌زاده بافرانی (1379) نیز نشانگر آن است که تسلط و احاطه اساتید گروه معارف اسلامی بر محتوای دروس، سازماندهی صحیح کتب گروه معارف اسلامی، استفاده بهینه و مؤثر از وسایل کمک آموزشی، کاربرد روشهای تدریس متنوع و وجود رابطه مؤثر و سازنده میان استاد و دانشجو، باعث افزایش کیفیت آموزشی دروس گروه معارف اسلامی می‌شود.

عاشوری تلوکی (1380) در تحلیل و بررسی خود، مهم‌ترین معضلات و مشکلات دروس معارف اسلامی دانشگاهها را شامل مواردی همچون: متون درسی ناهمخوان با سؤالات و نیازهای امروز دانشجویان، کمبود صلاحیتهای حرفه‌ای اساتید گروه معارف اسلامی، مدیریتهای دانشگاهی ناکارآمد، جایگاه دروس گروه معارف اسلامی و آشفتگی و نابسامانی در ارائه آموزش دروس معارف دانسته است. از دیدگاه او، از آنجا که وجود و تداوم این مشکلات آثار و عواقب نامطلوبی بر آموزش ارزشهای دینی در مراکز آموزش عالی به جا می‌گذارد، لذا ضرورت دارد برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران آموزش عالی ایران نسبت به رفع و حل مشکلات یاد شده اقدامات اساسی را انجام دهند.

علوی (1369) در پایان‌نامه خود پیرامون عوامل مؤثر در بهبود ارائه دروس وابسته به معارف اسلامی در دانشگاه اصفهان به این نتیجه دست یافت که عواملی همچون: ارزشیابی مستمر عینی و عملی از مدرّسان، کلاسهای آموزش ضمن خدمت، سمینارها و گردهمایی‌های علمی می‌توانند در ارتقای کیفیت علمی مدرّسان مؤثر باشند.

حسین‌زاده بافرانی (1379) در پایان‌نامه‌ای با موضوع بررسی کیفیت آموزش درس دینی و عوامل مؤثر در افزایش کیفیت آن در دبیرستانهای شهر نایین، به این نتیجه رسید که از نظر دبیران، میانگین مقوله برقراری سیستم ارزشیابی صحیح و متناسب، بیشتر از سطح متوسط و میانگین نمره‌های مقوله‌های تسلط فعلی دبیران به موضوع درسی، استفاده از روشهای تدریس متناسب، رعایت سازماندهی محتوا و فراهم کردن زمینه‌های انگیزشی مؤثر و متناسب، اندکی بیشتر از سطح متوسط بوده است. نمره مقوله استفاده از وسایل آموزشی و کمک آموزشی متناسب نیز کمتر از سطح متوسط را بیان می‌کند. از نظر دانش‌آموزان، تمامی مقوله‌های تحقیق (تسلط علمی دبیران به موضوع درسی، روشهای تدریس متناسب، وسایل آموزشی و کمک آموزشی متناسب، سیستم ارزشیابی صحیح و مناسب، سازماندهی محتوا، فراهم کردن انگیزش مؤثر و متناسب و رابطه معلم و شاگرد)، در سطح متوسط و کمتر از سطح متوسط بوده است. نتایج نشان می‌دهد که از نظر دبیران و دانش‌آموزان، مقوله‌های هفت‌گانه تحقیق در افزایش کیفیت آموزش درس دینی مؤثرند. در

مجموع، نتایج به دست آمده میباید این مطلب است که از نظیر دبیران و دانش آموزان، بین وضع موجود و وضع مطلوب کیفیت آموزش درس دینی تفاوت معناداری وجود دارد.

یوسفی لویه (1378) در تحقیقی پیرامون بررسی نگرش دانشجویان نسبت به دورس معارف اسلامی، به این نتیجه دست یافت که در ویژگی‌های استاد نمونه برای تدریس دورس معارف اسلامی، حیطه اخلاقی و رفتاری اولویت اول را دارد و در حیطه نیازهای دانشجویان، نیاز به مسائل فرهنگی - اجتماعی و نیاز به مسائل دینی در محتوای دورس مذکور از اهمیت بالایی برخوردار است و در نیاز به مسائل سیاسی، بررسی و تبیین مسائل سیاسی روز و شناخت جناح‌های موجود در کشور و آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی، از جمله نیازهای اساسی و مهم گروه نمونه است. نتایج یوسفی لویه (1377) در تحقیقی دیگر پیرامون نگرش سنجی نسبت به استادان دورس عمومی معارف اسلامی در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، علامه طباطبایی و آزاد اسلامی اصفهان، حاکی از آن است که در میان 336 نمونه مطالعه شده، مثبت‌ترین نگرش دانشجویان به استادان در تسلط علمی آنان بر موضوع درس و در وهله بعد، رعایت اصول بهداشتی و آراستگی ظاهری آنان بوده است و در مقوله نحوه برخورد و رفتار استاد و دیگر ابعاد شخصیتی استادان، نگرش قابل توجهی در زمینه مثبت اشاره نشده است.

ج) روش‌شناسی پژوهش

نوع پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - پیمایشی است و بر اساس میزان کنترل، از نوع غیر آزمایشی و میدانی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در مقطع کارشناسی دانشکده‌های علوم انسانی، فنی - مهندسی و پرستاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول در نیمسال دوم سال تحصیلی 95-94 به تعداد 6262 نفر است. معیارهای پذیرش دانشجویان شامل گذراندن حداقل دو ترم، گذراندن حداقل چهار واحد از دورس عمومی گروه معارف اسلامی و داشتن رضایت برای حضور در مطالعه بود.

نمونه آماری پژوهش با توجه به حجم جامعه و با استفاده از جدول مورگان، 367 نفر محاسبه شد. به دلیل پیش‌بینی عدم بازگشت برخی پرسشنامه‌ها یا وجود نقص در تکمیل آنها، تعداد پرسشنامه‌های توزیع شده از 367 پرسشنامه به 410 پرسشنامه افزایش یافت و در نهایت از این تعداد، پس از جمع‌آوری و حذف موارد ناقص، تعداد 395 پرسشنامه تجزیه و تحلیل شد که شامل 211 دانشجوی مرد و 184 دانشجوی زن از سه دانشکده علوم انسانی، فنی - مهندسی و پرستاری می‌باشند. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی طبقه‌ای به تفکیک جنسیت و دانشکده است.

بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ... 29

جدول 1: توزیع فراوانی و درصد جنسیت دانشجویان

متغیر	فراوانی مطلق	درصد فراوانی
زن	184	46,6
مرد	211	53,4
جمع کل	395	100

جدول 2: توزیع فراوانی و درصد دانشجویان دانشکده‌های مختلف

متغیر	فراوانی مطلق	درصد فراوانی
علوم انسانی	123	31,1
فنی مهندسی	224	56,7
پرستاری	48	12,2
جمع کل	395	100

د) ابزار پژوهش

ابزار این پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساخته است که بر اساس مطالعه مبانی نظری و ادبیات پژوهش و مصاحبه با اساتید گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد دزفول و برخی دیگر از دانشگاه‌ها تهیه شد و پس از تحلیل، رمزگذاری، تلخیص و تفسیر اطلاعات به دست آمده، در نهایت، پرسشنامه سه عاملی دروس معارف اسلامی («چارچوب و محتوا برنامه درسی»، «اجرای برنامه درسی»، «مدیریت برنامه درسی») مطابق با مقیاس چهار درجه‌ای لیکرت طراحی شد. عامل «اجرای برنامه درسی» شامل سه مؤلفه شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی، شایستگی‌های حرفه‌ای مدرس گروه معارف اسلامی و شایستگی‌های فردی و شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی است. پایایی ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ 87 درصد برآورد شد. برای سنجش روایی چارچوب، از روش روایی صوری و محتوایی بر اساس نظرات متخصصان استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها در سطح آمار استنباطی از آزمون تی تک متغیره و تی مستقل استفاده شد و داده‌ها با استفاده از نرم افزار اس.پی.اس.اس.22، تجزیه و تحلیل شدند.

هـ) یافته‌ها

برای بررسی وضعیت گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی دزفول، بر اساس عامل درون‌سازمانی «چارچوب و محتوای برنامه درسی» (به عنوان عامل مؤثر در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی) از دیدگاه دانشجویان این دانشگاه از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای معناداری تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری دانشجویان استفاده شده است. گفتنی است که در همه تحلیل‌های ذیل، میانگین نظری 2,5 در نظر گرفته شده است. بر اساس نمره‌گذاری طیف لیکرت (کمترین نمره 1 و بالاترین نمره 4)، میانگین نظری از حاصل جمع کمترین و بیشترین نمره طیف تقسیم بر 2 به دست آمده است.

جدول 3: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای عامل چارچوب و محتوای برنامه درسی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
چارچوب و محتوای برنامه درسی	7,505	394	0,001	0,13671	

بر اساس جدول 3، با توجه به تی (7,505) و سطح معناداری به دست آمده (0,001)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، رد و فرض تحقیق پذیرفته می‌شود. نظر به مثبت بودن تی به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر عامل «چارچوب و محتوای برنامه درسی» مطلوب (بالاتر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

از آنجا که عامل اجرای برنامه درسی، به سه مؤلفه شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی، شایستگی‌های حرفه‌ای مدرس گروه معارف اسلامی و شایستگی‌های فردی و شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی تقسیم می‌شود، در ذیل به ترتیب، یافته‌های هر یک از این مؤلفه‌ها را در گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، از دیدگاه دانشجویان این دانشگاه ارائه می‌شود. در نهایت نیز وضعیت این گروه بر اساس عامل اجرای برنامه درسی به طور کلی ارائه خواهد شد.

جدول 4: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
شایستگی‌های علمی - تخصصی	-7,361	394	0,001	-0,13722	

بر اساس جدول 4، با توجه به تی (-7,361) و سطح معناداری به دست آمده (0,001)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، رد و فرض تحقیق پذیرفته می‌شود. نظر به منفی بودن تی به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان

31 **◆** بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر مؤلفه «شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی» نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

جدول 5: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای شایستگی‌های حرفه‌ای مدرس دروس معارف اسلامی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
شایستگی‌های حرفه‌ای مدرس	-0,700	394	0,485	-0,01620	

طبق جدول 5، با توجه به تی (-0,700) و سطح معناداری به دست آمده (0,485)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05 تأیید و فرض تحقیق رد می‌شود. به عبارتی؛ دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر مؤلفه «شایستگی حرفه‌ای مدرس دروس معارف اسلامی» در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

جدول 6: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای شایستگی‌های فردی و شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
شایستگی‌های فردی و شخصیتی	12,916	394	0,001	0,25038	

مطابق جدول 6، با توجه به تی (12,916) و سطح معناداری به دست آمده (0,001)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، رد و فرض تحقیق پذیرفته می‌شود. نظر به مثبت بودن تی به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر مؤلفه «شایستگی‌های فردی و شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی» مطلوب (بالتر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

جدول 7: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای عامل درون‌سازمانی اجرای برنامه درسی (کل)

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
اجرای برنامه درسی (کل)	1,857	394	0,064	0,0323	

مطابق جدول 7، با توجه به تی (1,857) و سطح معناداری به دست آمده (0,064)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، تأیید و فرض تحقیق رد می‌شود. به عبارتی؛ دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر عامل «اجرای برنامه درسی» (به طور کل) در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

32 ♦ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی 74

برای بررسی وضعیت گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی دزفول، بر اساس عامل درون‌سازمانی «مدیریت برنامه‌درسی» (عامل مؤثر در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی) از دیدگاه دانشجویان از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای معناداری تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری استفاده شده است.

جدول 8: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای عامل درون‌سازمانی مدیریت برنامه‌درسی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
مدیریت برنامه‌درسی	-21,309	394	0,001	-0,4538	

مطابق جدول 8، با توجه به تی (-21,309) و سطح معناداری به دست آمده (0,001)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، رد و فرض تحقیق پذیرفته می‌شود. نظر به منفی بودن تی به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از نظر عامل «مدیریت برنامه‌درسی» نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

به منظور بررسی وضعیت گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، بر اساس «کل عوامل درون‌سازمانی» (عامل کلی مؤثر در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی) از دیدگاه دانشجویان از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای معناداری تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در مورد کل عوامل درون‌سازمانی این دانشگاه استفاده شده است.

جدول 9: آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای کل عوامل درون‌سازمانی

متغیر	آماره	تی	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
عوامل سازمانی (کل)	-6,464	394	0,001	-0,0949	

مطابق جدول 9، با توجه به تی (-6,464) و سطح معناداری به دست آمده (0,001)، می‌توان گفت که فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میانگین مشاهده شده و میانگین نظری در سطح خطای 0/05، رد و فرض تحقیق پذیرفته می‌شود. نظر به منفی بودن تی به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از لحاظ عوامل درون‌سازمانی نامطلوب (کمی پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

و) بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی «عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس گروه معارف اسلامی» از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول انجام گرفت. نتایج حاصل از تحلیلهای آماری در خصوص تأثیر عامل درون‌سازمانی «چارچوب و محتوای برنامه درسی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه، مطلوب (بالاتر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت که نظر به اینکه محتوای دروس گروه معارف اسلامی تحت نظارت دو سویه معاونت امور اساتید دروس معارف اسلامی و همچنین معاونت آموزش دانشگاه (وزارت علوم یا سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی) قرار دارد و شیوه‌های سازماندهی محتوا، معیارهای نگارش کتب و ... به صورت مداوم به وسیله این دو نهاد، به ویژه معاونت امور اساتید، بررسی و بازبینی می‌شود، همچنین نظر به محتوای نسبتاً یکسان و ثابت دروس عمومی گروه معارف اسلامی، دانشجویان عامل چارچوب و محتوای برنامه درسی را به درستی بالاتر از میانگین ارزیابی کرده‌اند. لذا یافته‌های حاضر مؤید این نکته است که چارچوب و محتوای برنامه درسی در سطح کلان به درستی تنظیم و تدوین شده و تطابق آن با نیازهای مخاطبان، جامعه و معیارهای برنامه درسی رعایت شده است.

از آنجا که عامل اجرای برنامه درسی، به سه مؤلفه شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی، شایستگی‌های حرفه‌ای مدرس گروه معارف اسلامی و شایستگی‌های فردی و شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی تقسیم می‌شود، به ترتیب، ارزیابی وضعیت و تحلیل یافته‌های هر یک از این مؤلفه‌ها در گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی دزفول، از دیدگاه دانشجویان این دانشگاه ارائه می‌شود. در ادامه نیز وضعیت این گروه را بر اساس عامل اجرای برنامه درسی به طور کلی ارائه شده است.

نتایج به دست آمده در مورد تأثیر عامل درون‌سازمانی «اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرس دروس معارف اسلامی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه، نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته باید گفت که به نظر می‌رسد از مهم‌ترین دلایل این امر، می‌توان به وجود برخی از اساتید حق‌التدریس گروه اشاره کرد که با توجه به مشغله‌های زیاد، شاغل بودن همزمان در سازمانهای دیگر از جمله آموزش و پرورش، کهنوت سن و ... فرصت مطالعه منابع جدید را نداشته و به لحاظ علمی - تخصصی در شرایط مناسبی قرار ندارند. همچنین می‌توان به عدم پویایی علمی مدرسان گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول اشاره کرد. صرف برگزار کردن کلاس درس نباید تمام تلاش و

هدف استاد این گروه باشد. مطالعه روزانه در خصوص مسائل جدید و نیز شرکت در مجامع علمی منطقه و استان و کشور، همچنین نگارش و چاپ مقالات علمی از سوی مدرّسان گروه معارف اسلامی، می‌تواند مانع از رکود علمی ایشان شود. اگر چه برخی از عوامل دخیل در عدم پویایی اساتید گروه معارف اسلامی خارج از حیطه و توان گروه است، اما می‌توان با ترفندها و محرک‌هایی، مدرّسان گروه را به سوی تحقیق و پژوهش روزافزون سوق داد. در این خصوص استفاده از اساتید مجرب هیئت علمی به جای اساتید حق‌التدریس (که چنان که ذکر شده معمولاً در نهادها و سازمانهای دیگر اشتغال دارند) می‌تواند یکی از عوامل پویایی هر چه بیشتر اساتید این گروه باشد. به نظر می‌رسد گروه معارف اسلامی واحد دزفول باید بیش از این از اساتید هیئت علمی استفاده کند و به دانشجویان، خدمات علمی بیشتری ارائه دهد. نکته مهم دیگر اینکه، بر اساس این طرح، دانشجویان تمایل بیشتری به پاسخگویی اساتید گروه معارف اسلامی به شبهات با استفاده از مستندات منطقی دارند. از این رو، لازم است اساتید این گروه بیش از پیش با پربار کردن دانش علمی - تخصصی خود، پاسخهای دقیق، به‌روز و منطقی به پرسشهای دانشجویان دهند. از طرفی، ممکن است در تدوین و طراحی و اجرای برنامه‌های درسی دوره‌های تخصصی مدرّس گروه معارف اسلامی توجه کمتری به افزایش توانمندی‌های علمی و تخصصی متناسب با شبهات و پرسشهای نسل امروز شده باشد. از این رو، به نظر می‌رسد دانشجویان به درستی عامل درون‌سازمانی اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های علمی - تخصصی مدرّس دروس معارف اسلامی را، نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

نتایج به دست آمده در خصوص تأثیر عامل درون‌سازمانی «اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های حرفه‌ای مدرّس دروس معارف اسلامی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه، در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت که در تدوین و طراحی و اجرای برنامه‌های درسی دوره‌های تخصصی مدرّس گروه معارف اسلامی زیر نظر معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، تا حدودی به افزایش توانمندی‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای اساتید گروه توجه کرده است و اگر چه برخی از اساتید گروه معارف اسلامی، در خصوص نحوه مدیریت کلاس و روشهای تدریس و ... تناسب کمتری با صلاحیتهای مدرّسی معارف اسلامی دارند، اما در کل می‌توان میزان رعایت صلاحیت حرفه‌ای اساتید این دانشگاه را در حد متوسط دانست. از این رو، دانشجویان به درستی عامل درون‌سازمانی اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های حرفه‌ای مدرّس دروس معارف اسلامی را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

نتایج به دست آمده از تحلیلهای آماری در مورد تأثیر عامل درون‌سازمانی «اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های فردی - شخصیتی مدرّس دروس معارف اسلامی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف

35 بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه، مطلوب (بالتر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت با توجه به اینکه از سوی معاونت امور اساتید دروس معارف اسلامی، معیارهای فردی و شخصیتی بالایی برای انتخاب استاد در گروه معارف اسلامی در نظر گرفته می‌شود، همچنین با توجه به اینکه افراد متقاضی برای تدریس در این گروه لازم است از طریق آزمون‌ها و مصاحبه‌های این معاونت مجوز دروس مربوطه را کسب کنند، اساتید گروه معارف اسلامی به طور میانگین امتیازات بالایی به لحاظ شایستگی‌های فردی و شخصیتی دارند. از این رو، دانشجویان به درستی عامل درون‌سازمانی اجرای برنامه درسی: مؤلفه شایستگی‌های فردی - شخصیتی مدرس دروس معارف اسلامی را، مطلوب (بالتر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

نتایج به دست آمده از تحلیل تأثیر عامل درون‌سازمانی «اجرای برنامه درسی» (به طور کل) در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت که در تدوین و طراحی و اجرای برنامه‌های درسی دوره‌های تخصصی مدرس گروه معارف اسلامی، حداقل استانداردهای لازم اجرای برنامه درسی رعایت شده است و اساتید برآمده از این آموزشها عملکرد قابل قبولی در اجرای برنامه درسی از خود نشان داده‌اند و از طرفی، دوره‌های ضمن خدمتی که گاه از سوی معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی برگزار می‌شود، به افزایش این توانمندی کمک کرده است. از این رو، دانشجویان به درستی عامل درون‌سازمانی اجرای برنامه درسی را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

نتایج به دست آمده در خصوص تأثیرگذاری عامل درون‌سازمانی «مدیریت برنامه درسی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را در این مؤلفه نامطلوب (پایین تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت که دستیابی به اهداف هر برنامه درسی نیازمند جو مساعد مدیریتی است. فراهم‌سازی بستر و زمینه مساعد مدیریت می‌تواند به تحقق روزافزون اهداف و در نتیجه بالا بردن راندمان و کارایی برنامه‌های درسی منجر شود. این امر در خصوص اهداف دروس معارف اسلامی که دارای سبقه عاطفی و ارزشی می‌باشند، بیشتر نمود پیدا می‌کند؛ چرا که بنا به اصل تطابق گفتار با رفتار، دانشجویان باید نمادهای عملی مدیریت اسلامی را در محیط دانشگاهی به عینه مشاهده کنند. مسلماً وجود تضاد در گفتار اساتید و مدیران دانشگاهی با رفتار آنان، اثربخشی برنامه‌های درسی و آموزشهای داده شده را کم‌رنگ می‌کند.

از طرفی، مدیران گروه معارف اسلامی باید توان جذب حداکثری دانشجویان به مبانی دینی و اسلامی را داشته باشند. در این زمینه گزینش شایسته مدیر بر اساس معیارهای مدیریت اثربخش، به روز بودن رویکردهای مدیریتی، استفاده از دانشجویان در امور مدیریتی، برخورد متناسب با نیازها و روحیات نسل امروز، ارتباط مستمر و فعال با مجامع علمی، روزآمدی و همگامی آنها با پیشرفتهای علمی و فناورانه، به جذب هر چه بیشتر دانشجویان به این حوزه کمک شایان توجهی می‌کند.

به علاوه، رعایت برخی موارد از قبیل برگزاری جلسات و کرسی‌های آزاداندیشی دینی با حضور دانشجویان، همسوسازی گروه معارف با رشد فکری - عملی دانشجویان و ایجاد جو مناسب فرهنگی - اخلاقی در دانشگاه، تلاش برای افزایش اعتبار دروس گروه معارف و تغییر دیدگاه دانشجویان نسبت به اهمیت این دروس، جلوگیری از آشفتگی و نابسامانی در ارائه و انتخاب واحد دروس گروه معارف اسلامی، استفاده از کادر اداری مجرب و متخصص در زمینه ارائه دروس گروه معارف اسلامی، تعیین ظرفیت مناسب کلاسها با توجه به استدلالی و مباحثه‌ای بودن این دروس، اختصاص زمان مناسب برای ارائه این دروس با توجه به ماهیت انتزاعی و ارزشی بودن این دروس، اختصاص مکان مناسب برای کلاسهای گروه معارف اسلامی (برخورداری از وسعت و نور کافی و ...)، پویایی گروه از طریق برگزاری سخنرانی‌ها و همایشهای دینی و جاذبه‌های تبلیغاتی متناسب با سلیقه نسل جوان دانشجو، ایجاد مرکز مشاوره در زمینه امور دینی در دانشگاه، بهبود جایگاه گروه معارف اسلامی و اهمیت قائل شدن برای این گروه از سوی مسئولان ارشد دانشگاه، تصویب و راه‌اندازی مجلات علمی در زمینه معارف اسلامی در دانشگاه، به اثربخشی بیشتر مدیریت گروه معارف اسلامی منجر خواهد شد. از این رو، با توجه به نقضهایی که این گروه در ویژگی‌های مذکور دارد، دانشجویان به درستی عامل درون‌سازمانی مدیریت برنامه درسی را، نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در نهایت، نتایج حاصل در خصوص تأثیر «کل عوامل درون‌سازمانی» در اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی، نشان داد که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، گروه معارف اسلامی این واحد را از لحاظ کل عوامل درون‌سازمانی، نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند.

در توجیه این یافته می‌توان گفت از آنجا که در تدوین و طراحی و اجرای برنامه‌های درسی دوره‌های تخصصی مدرس گروه معارف اسلامی، توجه کمتری به افزایش توانمندی‌های مدرسی و مدیریتی می‌شود، دانشجویان به درستی عوامل درون‌سازمانی برنامه درسی، نامطلوب (پایین‌تر از میانگین) ارزیابی کرده‌اند. این در حالی است که اهداف گروه معارف اسلامی تمرکز ویژه بر اهداف علمی - عاطفی دارد و مخاطب اصلی این برنامه‌ها، جوانان می‌باشند؛ بنابراین، برای افزایش اثربخشی این دروس قاعدتاً باید به جذب حداکثری جوانان توجه کرد. این مهم با افزایش کیفیت محتوا و چارچوب برنامه‌های درسی و ارتقای توانمندی مدرسی و مدیریتی اساتید و مدیران این حوزه قابل تحقق است. همچنین این نتایج مؤید این نکته است که صلاحیت علمی، تسلط و

37 **◆** بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

احاطه اساتید گروه معارف اسلامی بر محتوای دروس، کاربرد روشهای تدریس متنوع و وجود یک رابطه مؤثر و سازنده میان استاد و دانشجو، باعث افزایش کیفیت آموزشی دروس گروه معارف اسلامی می‌شود.

پیشنهادها

- در انتخاب اساتید (به خصوص اساتید حق‌التدریس) و نیز مدیران گروه معارف اسلامی دقت بیشتری شود و علاوه بر معیارهای اسلامی، به معیارهای روان‌شناختی، توان حرفه‌ای، مدیریتی و برخورداری از ویژگی‌های مثبت شخصیتی توجه شود.
- لازم است مدرّسان گروه معارف اسلامی در دانشگاهها، شناخت بیشتری از مطالبات و خواسته‌های جوانان (در هر دو جنس) داشته باشند و گروه معارف اسلامی تمهیدات لازم را در خصوص افزایش توانمندی‌های اساتید گروه در شناخت جوانان با استفاده از آخرین یافته‌های روان‌شناسی و مشاوره فراهم کنند.
- به اسناد برنامه‌های درسی نیازمحور، طراحی، تدوین و بازنگری کتابهای درسی این حوزه به صورت مداوم (حداقل در بازه سه ساله) در دستور کار قرار گیرد تا محتوای کتابها با نیازهای جوانان هماهنگ شود.
- دوره‌های با کیفیت توانمندسازی مدرّسان به صورت مداوم در حین خدمت و در زمینه‌های مرتبط با برنامه درسی، حرفه‌ای، مدیریتی و مهارت‌های فردی برگزار شود.

به پژوهشگران آینده نیز پیشنهاد می‌شود:

- تحقیقی با همین شاخصها و معیارها در جوامع آماری دیگر به ویژه در سطح ملی انجام دهند.
- به بررسی عوامل فراسازمانی (همچون خانواده، رسانه و ...) که ممکن است در اثربخشی دروس عمومی معارف اسلامی تأثیرگذار باشند، پردازند.
- از سایر روشهای تحقیق، به ویژه انواع پژوهشهای کیفی از جمله مطالعه تطبیقی سایر کشورها در زمینه‌هایی همچون نحوه ارائه دروس مذهبی، روشهای ایجاد بستر مناسب برای اثربخشی بیشتر این دروس و .. استفاده کنند.
- شیوه پژوهش کیفی و استفاده از ابزار مصاحبه را برای جامعه آماری دانشجویان نیز به کار گیرند.

قدردانی:

این مقاله از طرح پژوهشی دانشگاهی تحت عنوان «بررسی و ارزیابی عوامل مؤثر بر اثربخشی دروس عمومی گروه معارف اسلامی: مطالعه موردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول» استخراج شده و هزینه آن توسط دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول تأمین گردیده است که بدین وسیله قدردانی می‌گردد.

منابع

- آراسته، حمیدرضا و سید طاهر فاضلی ماسوله (1390). «رتبه‌بندی‌ها و ویژگی‌های دانشگاه‌های برتر جهانی». آموزش مهندسی ایران، سال سیزدهم، ش 52: 101-87.
- آقاجانی قناد، محمدرضا و جمال فرزند وحی (1380). بررسی نگرش دانشجویان ایلام نسبت به دروس معارف اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- اعضای هیئت علمی معارف (1380). «دومین نشست اعضای هیئت علمی معارف». پیام دانشگاه، ش 40-39: 11.
- بازرگان، عباس؛ یوسف حجازی و فاخته اسحاقی (1386). فرایند اجرای ارزیابی درونی در گروه‌های آموزشی دانشگاهی. تهران: روان.
- پویازاده، اعظم و محمدرضا شعیری (1383). «بررسی نگرش دانشجویان رشته الهیات نسبت به رشته الهیات و معارف اسلامی». دانشور، سال یازدهم، ش 9: 172-183.
- توفیقی، جعفر (1381). «ضرورت دروس عمومی معارف اسلامی». معارف، ش 5: 18.
- حسین‌زاده بافرانی، مریم (1379). بررسی نظرات مدیران و دبیران دینی در مورد عوامل افزایش دهنده کیفیت آموزش درس دینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.
- خالقی، حسن (1386). «کیفیت آموزش در دانشگاهها». پیک سنچش، سال دوازدهم، ش 15.
- شرفی، محمدرضا (1381). «با صاحب‌نظران». معارف، ش 7: 14.
- شفیع‌پور مطلق، فرهاد و حسین خدادادی (1389). «جذابیت بخشیدن به کلاسهای دروس معارف اسلامی دانشگاهها». مجموعه مقالات همایش تولید علم و جنبش نرم‌افزاری در حوزه معارف اسلامی. ش 1: 92-80.
- طباطبایی‌نسب، سید محمد؛ مهدی ابوالقاسمی و رضا ابراهیم‌زاده پزشکی (1392). «مدیریت ارتباط با دانشجوی: رویکردی نوین در تعالی آموزش عالی». مجله آموزش عالی (فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران)، ش 5 (4): 136-107.
- عاشوری تلوکی، نادعلی (1380). «دروس معارف، مشکلات و مسایل پیش رو». فرهنگ اصفهان، ش 22: 4.
- علوی، حمیدرضا (1369). بررسی عوامل مؤثر در بهبود ارائه دروس وابسته به معارف اسلامی. پایان‌نامه. دانشگاه اصفهان.
- فتحی واجارگاه، کوروش و ناهید شفیع (1386). «ارزشیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاهی». مطالعات برنامه درسی، سال دوم، ش 5: 25-1.
- فروغی ابری، احمدعلی؛ زهره سعادت‌مند و سید عباس خلیقی‌پور (1387). «راهکارهای ارتقای کیفیت آموزشی رشته‌های علوم قرآنی از دیدگاه استادان و دانشجویان موسسه آموزش عالی آزاد علوم قرآنی و معارف اسلامی غدیر». دانش و پژوهش در علوم تربیتی - برنامه‌ریزی درسی، ش 20: 42-11.

39 بررسی عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر اثربخشی دروس ...

- کاشانی، مجید (1384). «تحلیل راهکارهای مصوب آموزش عالی برای تحقق فضای اسلامی دانشگاهها». دانشگاه اسلامی، سال نهم، ش 26-25: 117-128.
- لیاقت‌دار، محمدجواد؛ جعفر شانظری و معصومه مسلمی (1388). «بررسی میزان رضایت دانشجویان از دروس عمومی معارف اسلامی در شهر کرمان». پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ش 3: 34-55.
- متقی‌زاده، عیسی (1381). «درس متون اسلامی در دانشگاه». معارف، ش 5: 26.
- مجیدی، محمدرضا و ابوالقاسم فاتحی (1386). «سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش 41: 102-88.
- یوسفی لویه، وحید (1386). «تأثیر آموزش دروس معارف اسلامی بر نگرش دینی دانشجویان». تربیت اسلامی، سال سوم، ش 5: 34-50.
- یوسفی لویه، وحید (1380). جایگاه گروه آموزشی معارف اسلامی در دانشگاهها. قم: مشرقین.
- یوسفی لویه، وحید (1378). مطالعات مقدماتی جایگاه معارف دینی در دانشگاهها. قم: شورای منطقه یک گروههای معارف اسلامی.
- یوسفی لویه، وحید (1377). نگرش‌سنجی نسبت به استادان دروس معارف اسلامی. تهران: دانشگاه.
- Arasteh , hamidreza and seyed taher fazeli masooleh. (2011). **the ranking of the world top universities**. Iran engineering educating; 13th year; N: 52: 78-101
- Aghajani ghannad M.and farzande vahy J. (2001). **Islamic Thoughts courses from Ilam Islamic Azad university students' point of view**. M.A. thesis at Tehran University
- Ashoori , nadali. (2001). **Islamic Thoughts courses and challenges**. Isfahan culture; N: 22: 4
- Alavi , Hamid reza. (1990). **Analyzing the effective factors in development of Islamic studies courses**. Thesis at Isfahan University
- Bazargan, A. and others (2007). **The executive process of evaluation of university educative groups**. Tehran : ravan Publications.
- Fathhi vajargah, K. and Shafee , N. (2007). **“Analyzing the quality of curriculum in Universities”** .studies of curriculum; 2th. year; N: 5;1-25
- Forooghi abri, A. and others ,. (2008). **“The strategies of developing the educative quality of quranic sciences courses from the viewpoint of professors and students”** .knowledge and research in educative sciences curriculum; N: 20;11-42
- hosseinzadeh, M. (2000). **Analyzing the ideas of managers and religion teachers about the developing factors of theology education quality**. M.A. thesis at Isfahan University
- liaghatdar , M. and others (2009). **Analyzing the rate of students satisfactory about Islamic studies courses in Kerman city**; Islamic revolution research magazine ;N:3:34-55

- khaleghi, hassan (2007).“**The quality of education in Universities**” .peyke sanjesh ;12th year; N: 15
- kashani, majeed (2005). **Analysis of strategies of supreme education to Islamize the universities** . Islamic university , 9th year; N: 25-26:117-128
- Majeedi , M. and fatehi , A. (2007). **Evaluating Islamic studies courses planning from students’ point of view**. Research and planning in supreme education; N: 41: 88-102.
- Mottaghizadeh , Isa. (2002). **Islamic texts lesson in university** . Maaref journal, N:5:26 Publications.
- poyazadeh, A. and shoeiri M. (2004). **Evaluating the theology and Islamic Thought courses from theology courses students’ point of view**. Daneshvar : ; 11 year; N: 9: 172-183.
- sharafi, M. (2002). **With scholars** . maaref;N:7:14.
- Shafipuor motlagh, F. and khodadadi , H. (2010). **How to make the courses of Islamic Thoughts attractive?** Collection of articles of science production and software movement conference ;N:1:80-92.
- Scientific members of Islamic studies, (2001). **Second meeting of Scientific members of Islamic studies** . payame daneshghah [university message]; N: 40:11-39.
- Tabatabaee nasab, M. and others (2013). **The management of communication with students: a modern approach in developing supreme Education**. N:5(4) :107-136.
- Tofeeghi, J. (2002). **The necessity of general courses in Islamic Thoughts**. maaref;N:5:18.
- Yoosefi looyeh , vaheed . (2007). **the effect of Islamic studies courses teaching on university students’ religious view** ;3th year; N: 5: 34-50
- Yoosefi looyeh , vaheed . (1999). **the introductive studies of the place of religious studies in universities** ; Qom: council of Islamic studies groups-district one.
- Yoosefi looyeh , vaheed . (1998). **evaluating the Islamic studies courses professors**; Tehran: university.

